

Marius Mazilu

LEGENDA SFÂNTULUI SISINIE. REDACȚIILE ROMÂNEȘTI.

Legenda Sfântului Sisinie, text care face parte din categoria apocrifelor religioase, a fost pus uneori în legătură cu o altă legendă, *Avestița, aripa satanei*, mai scurtă și considerată mai veche. Ceea ce le unește este, la bază, un exorcism, pentru că, în ambele texte, un duh necurat, care primejduiește nou-născuții, poate fi învins, dacă i se află numele. Acest fapt a favorizat includerea Sfântului Sisinie ca personaj secundar, în unele variante ale legendei *Avestiței*, cunoscută ca legenda *Avestița-Sisoe*¹. Sfântul devine aici martorul episodului în care Avestița, vrând să-L omoare pe Pruncul care se va naște din Fecioara Maria, este întâmpinată de Arhanghelul Mihail și obligată să-și spună cele nouăsprezece nume, cu jurământul de a nu se mai apropia de locul unde aceste nume vor fi scrise. Așadar, chiar dacă cele două texte sunt diferite, ele au fost adesea percepute și copiate împreună în același manuscris, ca scrieri distincte, sau contaminate între ele. Cercetarea originilor acestor legende a relevat existența unui prototip provenit, cel mai probabil, din credințele și ritualurile asiro-babilonienilor, și care, răspândit în Orient, a pătruns apoi în creștinism, unde s-a prefăcut în legendă hagiografică. La difuzarea pe o arie atât de extinsă a textului au contribuit și concepțiile populare locale, care se refereau frecvent la superstiția punerii sub ascultare a demonului căruia i se cunosc toate numele².

Apariția celor două legende, sosite pe teritoriul românesc mai ales pe filieră slavonă, a fost explicată însă, inițial, prin unele efecte ale curentului bogomilic, care s-ar fi resimțit la noi începând din secolul al XVI-lea. B. P. Hasdeu³ și, ulterior, M. Gaster⁴ au susținut că bogomilismul, întemeiat la sud de Dunăre, în

¹ Manuscrisele românești care includ varianta *Avestița-Sisoe* și care au fost încadrate de Gabriel Ștrempel în indexul *Catalogului manuscriselor românești din Biblioteca Academiei Române*, vol. I–IV, București, 1978–1992, la numele „Sisoe” sunt: mss. rom. B. A. R. 274, 1143, 1215, 3163, 4862, 5035, 5289. Ms. rom. 4862 e menționat și sub numele „Avestița”, pentru că aici sunt copiate, independent, amândouă legendele. Ms. rom. 5289 e trecut, și el, sub ambele nume, deși textul se referă la „Legenda Sf. Sisoe”. Faptul a fost determinat, poate, de titlul legendei: *Cuvânt foarte de folos al sfântului Sisoie pentru copi<i>i sugători*. Alte versiuni, ale unor manuscrise tipărite, care se referă la varianta *Avestița-Sisoe*, pot fi consultate în „Revista «Ion Creangă»”, IV, 1911, p. 38–40, 70–71; Tudor Pamfile, *Mitologie românească*, I, București, 1916, p. 237–239.

² N. Cartoian, *Cărțile populare în literatura românească*, I, București, 1929, p. 149, 151.

³ B. P. Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, București, 1984, p. 204–216.

⁴ M. Gaster, *Literatura populară*, București, ed. a II-a, București, 1983, p. 259–264.

secolul al X-lea, ca supraviețuitor al dualismului religios iranian, prelungit în maniheism și paulicianism, a influențat cultura tradițională a românilor și slavilor de la nord de Dunăre. Mai mult, chiar *Legenda Sfântului Sisinie* ar fi concepția personală a popii Ieremia Bogomil, întemeietorul sectei. Cartoian a infirmat definitiv această teorie, amintind de existența unor forme ale legendei, anterioare apariției bogomilismului, în literaturile ebraică, arabă și abisiniană⁵.

Prin urmare, nu toată literatura apocrifă e rezultatul concepției sectare. De remarcat că în cadrul acestui tip de literatură se operau diferențieri în funcție de apropierea subiectului tratat față de tradiția bisericească, din moment ce și înalții ierarhi au considerat de cuviință să traducă texte religioase apocrife. Un caz cunoscut este cel al mitropolitului Dosoftei, care a tradus *Viața sfântului Vasile cel Nou și Legenda lui Afrodițian Persul*⁶. Există însă și situații în care unii preoți și călugări, mai puțin cunoscători ai dogmelor, contribuiau, neintenționat, prin traducerea și copierea anumitor texte, la răspândirea unor concepții contrare spiritului ortodox. Constatăm, totodată, publicarea într-un cadru mănăstiresc a unor texte de astrologie populară. Circulația sporadică, în mediile ecleziastice din Țara Românească în secolul al XVII-lea, a unor indici de cărți interzise, nu a putut opri traducerea și copierea apocrifelor religioase⁷.

Parcurgând versiunile *Legendei Sfântului Sisinie/Sisoe* din fondul de manuscrise al Bibliotecii Academiei Române, precum și alte versiuni deja publicate, am constatat existența a două redacții⁸ principale, diferențiate în șase tipuri de text, unele tipuri cuprinzând mai multe versiuni, în funcție de întinderea lor și de unele elemente lexicale: cea veche, mai scurtă, din care au provenit tipurile A și B, și cea modernă, cu o structură mai extinsă, care a stat la baza tipurilor C, D, E, F. *Legenda* urmează un prototip slavon, dar redacția ei amplificată circulă, începând din secolul al XVII-lea, și în variantă grecească⁹. Vom urmări astfel, în continuare, fiecare redacție în parte, împreună cu tipurile asociate ei, încercând să relevăm elementele care îi sunt caracteristice¹⁰. Metoda aleasă va fi aceea de raportare permanentă la tipul A al redacției scurte, deoarece acesta conține cea mai veche traducere românească descoperită până acum, însoțită și de originalul ei slavon. În același timp, vom compara și tipurile redacției amplificate între ele.

⁵ N. Cartoian, *op.cit.*, p. 147, 148.

⁶ Vezi N. A. Ursu, *Alte traduceri necunoscute din tinerețea mitropolitului Dosoftei*, în „Limba română”, XXVII, 1978, nr.5, p. 495–507; Dragoș Moldovanu, *Miscellanea philologica*, în „Limba română”, XXXIII, 1984, nr.5, p.417–420); Alexandru Mareș, *Traduceri necunoscute ale lui Dosoftei din perioada celui de-al doilea exil polon (III)*, în „Limba română”, XXXVII, 1988, nr.1, p. 55–63.

⁷ Al. Mareș, *Cărți populare din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, București, 2006, p. 41.

⁸ Considerăm funcțional în analiza de față raportul de incluziune redacție-tip-versiune.

⁹ N. Cartoian, *op. cit.*, p. 146.

¹⁰ Două manuscrise românești, 1313 și 1391, trecute în indexul *Catalogului* întocmit de G. Ștrempel, sub numele „Sisoe”, se referă, cum se și menționează în descrierea lor, la niște fragmente din *Pateric* care îl au în centru pe Avva Sisoe.

Redacția scurtă. Tipul A. Cea mai veche variantă de text păstrată a *Legendei Sfântului Sisinie* ne-a fost semnalată de către B. P. Hasdeu, care a publicat în 1880 manuscrisul primit de la D. A. Sturdza, și numit, în consecință, *Codex Sturdzanus* (ms. rom. B.A.R. 447, f. 57–63), în volumul al II-lea din *Cuvenete den bătrâni*. Filologii români au ajuns la concluzia că această versiune urmează o traducere fără corespondență în vreun alt text vechi românesc. În ciuda afirmațiilor contradictorii exprimate de N. Cartoian în *Cărți populare, I*, p.155, conform căruia textul din ms. rom. 473 de la Biblioteca Academiei Române din București, scris în secolul al XVIII-lea de Stoian de la Anthim, ar fi o versiune aparținând aceleiași traduceri din care descinde versiunea din *Codex Sturdzanus*, Gh. Chivu¹¹, în acord cu Al. Mareș¹², a opinat, pe bună dreptate, că manuscrisul în speță conține un alt text, diferit chiar din titlu, *Această molitvă a lui Svetâi Sisoie pentru coconii cei mici de-i omoară diavolul; aceasta să o puie în leagăn, că nu să va apropiia*.

Versiunea *Legendei Sfântului Sisinie* publicată de Hasdeu este una bilingvă, după fiecare fragment de text slavon fiind intercalat fragmentul în limba română. Modalitatea aleasă de așezare în pagină a textului poate sugera și scopul didactic pe care l-a avut la un moment dat acesta.

Traducerea titlului în română este *Rugăciunea Sfântului Sisin de afurisitul diavol*. Miscelaneul de literatură apocrifă cuprinde o secțiune unitară, a textelor considerate bogomilice de primul lor editor, care numără, pe lângă *Legenda Sfântului Sisinie*, *Cuvântul apostolului Pavel*, *Cuvântul de îmblare la munci și Cugetări în ora morții*. Manuscrisul a fost scris la o dată cuprinsă în intervalul 1590–1602 și provine din zona de nord a Hunedoarei, unde, probabil, s-a efectuat și traducerea textelor¹³.

În *Codex Sturdzanus*, sfântul se numește Sisinie, spre deosebire de alte manuscrise ulterioare, unde poartă numele Sison sau Sisoie. Hasdeu arată că, în prototipul legendei, Sfântul Sisinie este un pustnic, petrecând viața pe un stâlp de piatră, ca sfântul Simeon, care era născut într-o localitate denumită Sison – de unde, poate, și suprapunerea numelor. Un alt prilej de confuzii a putut fi aria de manifestare harică a Sfântului Sisoie cel Mare, gonitorul de draci, cum este cunoscut în *Sinaxarul* zilei de 6 iulie, care corespunde atributelor Sfântului Sisinie din legendă.¹⁴

Legenda are o desfășurare epică simplă, evidențiată de următoarea succesiune de episoade: precizarea că Sfântul Sisinie s-a afirmat ca luptător în țara aravitenilor; episodul răpirii de către diavol a celor cinci copii ai Melentiei, sora

¹¹ Vezi *Codex Sturdzanus*, ed. Gh. Chivu, București 1993, p. 107.

¹² Ion Gheție, Al. Mareș, *Originile scrisului în limba română*, București, 1985, p. 396.

¹³ Al. Mareș, *op. cit.*, p. 37, 42.

¹⁴ V. B. P. Hasdeu, *Cuvenete den bătrâni*, vol. II, ed. a II-a, București, 1983, p. 212.

sfântului; retragerea acesteia, din nou însărcinată, de frica diavolului, la marginea mării, într-o chilie de plumb; descoperirea, printr-un înger, a misiunii încredințate sfântului de Dumnezeu, aceea de salvator al copiilor și omorător de diavoli; vicleșugul diavolului, care se transformă într-un grăunte de mei și se strecoară nevăzut, împreună cu sfântul, în chilie, și fură, la miezul nopții, și pe al șaselea copil; blestemul sfântului, aruncat asupra salciei și a rugului (elementele-obstacol, care îl acoperă pe diavol) și binecuvântarea dată măslinului (elementul-ajutător); recuperarea copiilor; pedepsirea diavolului; jurământul duhului necurat de a nu se mai apropia de casa unde se află scrisă legenda.

Această versiune se distinge, în primul rând, prin întinderea cea mai redusă a textului. Apoi, începutul legendei, care prezintă faptele de vitejie ale sfântului, amintește numele oștilor învinse de Sfântul Sisinie: „întâiu siriianii, ai doii turcii, ai treii tătarî”. La final, episodul jurământului făcut de duhul rău relevă, prin comparație cu versiunile de mai jos, o formulă aparte: „Și începu dracul cu lacrimi a să giura: «Să mă parde¹⁵ de tăria înfricatului scaun și de brațele înalte și <de> cinstitul veșmântul ce acopere cinstitul capul lui și de tăria celor 40 de popi, celora ce țin înaltul Ierusalimului și rugă fac și dzua și noapte! Iuo ruga aceasta grăi-să-va și numele Tău pomeni-se-va <...>!»”¹⁶.

După proferarea jurământului, duhul necurat este trimis de sfânt „suptu întunerec”, și nu aruncat, ca în celelalte versiuni, în fundul mării.

Tipul B este reprezentat de textul din ms. rom. 5492, datând de la începutul secolului al XIX-lea. Manuscrisul conține pe f. 3^{r-v} textul intitulat *Arătarea lui Sfeti Sisin când i s-au arătat îngerul lui Dumnezeu de l-au întărit cu cuvântul*.

Față de tipul A, această versiune prezintă la începutul textului un corpus de rugăciuni, în frunte cu *Ruga Sfântului Sisin*, urmată de *Ruga Sfântului Proroc Zaharie*, *Ruga Sfântului Ioan Înaintemergătoriu lui Hristos*, *Rugăciunea Prorociții Anei de demult* și *Rugăciunea lui...<D>imitrie*. *Ruga Sfântului Sisin*, aflată pe f. 2, are un dublu caracter, de mulțumire adresată lui Dumnezeu, și de cerere, ca să poată blestema pe diavol: „Și zise Sfeti Sisin: «Mărirea lui Dumnezeu de toate Țiitoriul, că îmi deade și mie puteari spre duhurile necurate». Și au zis Sti Sisin: «Dumnezeu, Hristoase, ajută robului tău (cutare), cu numele Tatălui și al Fiiului și al Sfântului Duh, ca să blastăm pre diavolul cu putearea Tatălui și cu ruga tuturor sfinților. Doamne miluiaște-ne. Amin!»”¹⁷.

De asemenea, legenda din manuscrisul de față se referă la un nou episod, acela al ieșirii la vânătoare a sfântului, „cu un coteai și 2 ogari”, preluat din tipurile redacției amplificate, fără însă a-l dezvolta.

¹⁵ Sintagma are înțelesul *să am parte de*: v. Al. Mareș, *Două lecțiuni din Codex Sturdzanus*, în *Scriere și cultură românească veche*, București, 2005, p. 442–445.

¹⁶ Ms. rom. 447, f. 62^{r-v}.

¹⁷ Ms. rom. 5492, f. 2.

Pe de altă parte, structura legendei de tip A se îmbogățește cu o altă secvență, în care îngerul, trimis de Dumnezeu pentru a-i vesti misiunea sfântului, rostește un blestem împotriva diavolului. Textul conține elemente asemănătoare cu cele din partea a doua a rugăciunii împotriva frigurilor, atribuită Sfântului Sisinie, un exorcism păstrat într-o versiune slavonă și scris pe foi de plumb în secolul al XIV-lea¹⁸: „Precum te-ai rugat lui Dumnezeu, Sti Sisine, când ai ieșit la vânat și ai biruit, așa biruiște și acum putearea diavolului de la robul lui Dumnezeu acesta (cutare) din capu, din crieri, din limbă, din vinele grumazilor, din chiept, din inimă, din spate, din ș<le> și din toate oasele, din picioare, din deagite, din mâini, din palme, din do<sul> mâinilor, din coate, din genunchi, din gleznelor picioarelor și din încheieturile mâinilor, din frunte, din ochi<i>, din nas, din gură, din dinți, din fălci, din urechi și din toate mărun<ta>iele trupului. Sfinte Sisine, roagă-te lui Hristos Dumnezeu să ajute robu lui Dumnezeu acesta cutare...”¹⁹.

Un alt moment care particularizează tipul B este acela în care sfântul pornește în căutarea diavolului, înarmându-se, pe lângă sulița din celelalte versiuni, și cu o sabie. Cu această sabie încearcă el să-l scoată pe necurat din mare, dar nu oricum, ci repetând gestul prorocului Moise din Vechiul Testament: „Și deaca ajunse Sfeti Sisin la mare, deade cu sulița în diavolul și nu-l putu lovi, și deade cu sabiia cruciș și să desfăcu marea și iar să împreună și, deaca văzu, rădică ochi<i> la ceri și să rugă lui Dumnezeu. Atuncea aruncă unghița în mare și scoase pe diavolul la uscat...”²⁰.

Tot aici numele lui Sfeti Sisin se schimbă, la un moment dat, în Sfeti Sison, variantă de nume pe care o mai întâlnim pe parcursul ms. rom. 3820 (tipul C).

Ms. rom. B.A.R. 5492 (tipul B) păstrează însă, în ciuda diferitelor adăugiri, mai important, câteva elemente similare cu ms. rom. 447 (tipul A), pe care nu le vom mai întâlni în nicio altă variantă a *Legendei sfântului Sisinie*. Astfel, puncte comune în cadrul celor două manuscrise sunt: titulatura Sfântului Sisinie, numit în ms. rom. 447 Sti Sisin, iar în ms. rom. 5492 Sfeti Sisin (în celelalte variante sfântul fiind numit Sfeti/Sfântul Sison/Sisoe); lipsa, în ambele manuscrise, a menționării fraților Sfântului Sisinie (cu excepția ms. rom. 1166, manuscris care se încadrează

¹⁸ Vezi Al. Mareș, *op. cit.*, p. 244. Textul în discuție a fost publicat de Lazăr. I. Ciomu, în articolul *Un vechi monument epigrafic slav la Turnu-Severin*, din „Revista istorică română”, vol. VIII, 1938, p. 212–213. Iată traducerea textului slavon: „...Rugăciune de friguri a lui Isus și Preasfântului Sisine și tuturor...noului născut. Dumnezeu! Îndepărtează, Doamne pe diavol din omul, robul lui Dumnezeu Gheorghie Bratul din cap și din păr, din păr, din vârf și din creștet, din obraz, din ochi, din urechi, din nări, din limbă, de sub limbă, din gâttej, din piept, din inimă, din toate și din coaste, mădulare și din alcătuirea membrilor dinăuntru și dinafară, din oase și din vine și din vinișoare și din toate elementele lui. În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, și acum!”

¹⁹ Ms. rom. 5492, f. 3.

²⁰ Ms. rom. 5492, f. 3 v.

în rest, perfect, în tipul C, studiat mai jos); cvasicorespondența termenilor care indică locul de retragere a surorii Sfântului Sisinie, Melentia: „stâlp de marmure” ferecat „cu piroane de fieru” în ms. rom. 447 și „cetatea de marmură... cu piroane” în ms. rom. 5492 (celelalte variante prezintă, constant, locul, ca fiind o „chilie de plumb”); întâlnirea a trei arbori (salcie, rug și măslin) pe drumul făcut de Sfântul Sisinie în căutarea diavolului; apropierea termenilor cu care este numită arma sfântului: „...începu a-l bate cu 72 de buzdugane de fieru” în ms. rom. 447, „toiag de fier” în ms. rom. 5492 (în celelalte manuscrise cercetate se vorbește de un „paloș de foc”); utilizarea apelativului „lemnul lui Dumnezeu” în cazul celor trei arbori întâlniți în cale de Sfântul Sisinie, în ms. rom. 447, sintagmă păstrată doar cu referire la măslin, în ms. rom. 5492, dar nemaiîntâlnită în altă versiune.

Asemănările relevate duc la concluzia că *Legenda sfântului Sisinie* din ms. rom. 5492 a avut probabil ca model, într-una dintre etapele de scriere prin care a trecut, o copie care a urmat redacția scurtă, traducere după un prototip slavon, la fel ca textul din ms. rom. 447. Diferența dintre manuscrise se explică prin contaminarea, în timp, a versiunii redacției scurte, cu alte versiuni, ale redacției amplificate.

Redacția amplificată. Odată cu **Tipul C** începem prezentarea textelor care provin din redacția amplificată. Acest tip are cea mai bogată reprezentare și înfățișează cea mai mare omogenitate a versiunilor. Aici sunt cuprinse textele din ms. rom. 1735 (mijlocul secolului al XVIII-lea), f. 19–24: *Rugăciunea Sfântului Sisoie pentru coconii cei mici carii îi omoră diiavolu*; ms. rom. 473 (1766), f. 46–52^v: *Această molitvă a lui Sfântul Sisoie, pentru coconii cei mici de-i omoară diiavolul. Aceasta să o puie în leagăn, că nu să va apropiia*; ms. rom. 3820 (1775), f. 235–243^v: *Povestea Sfântului Sison*; ms. rom. 1151 (1777), f. 50–53: *Molitva Sfântului Sisoie. Pentru pruncii cei mici cei di-i omoară diiavolul. Aceasta să să puie în leagănul copilului, că nu să v<a> apropiia di copilu diiavolul acela*; ms. rom. 3518 (a doua jumătate a secolului al XVIII-lea), f. 3 liminară ^v-5^v: *Legenda Sfântului Sisoie*; ms. rom. 4767 (sfârșitul secolului al XVIII-lea), f. 19^v–20^v: *A Sfântului Sisoie istorii arată înainte*. Text fragmentar, fără sfârșit; ms. rom. 2226 (1805), f. 32^v–39^v: *Această molitvă este a lui Sfeti Sison pentru coconi<i> cei mici ce au furat diiavolul și leagănul sori-si<i>. Această să puie în leagănul copilului, că nu să apropie diiavolul*; ms. rom. 1194 (1810), f. 20–23: *Această molitvă este a lui Sfeti Sisoie pentru coconii cei mici ce au furat diiavolul și leagănul sori-si<i>. Această să puie în leagănul copilului, că nu să apropie diiavolul*; ms. rom. 1584 (începutul secolului al XIX-lea), f. 302–305^v: *Cum au pătimit Sfântul Sisoie cu diiavolul când fura diiavolul coconii sori-sii și ai altora și cum i-au scos de la diiavolul pre toți copiii, vii, nevătămați*; ms. rom. 2966 (începutul secolului al XIX-lea), f. 11^v–14^v: *Legenda Sfântului Sisoie. Această molitvă a sfântului Sisoie pentru copi<i>i cei mici ce-i omorâsă diavolul, a Melenti<i>. Iai această scrisoare să o pui în leagăn,*

că nu să va apropiia diavolul; ms. rom. 3013 (prima jumătate a secolului al XIX), f. 100^v–104: *Această molitvă a lui Sfeti Sisoe pentru coconii cei mici de-i omoară diavolul. Aceasta să o puie în liagăn că nu să va apropiia*; ms. rom. 5366 (1850–1855), f. 116–121^v: *Această molidvă a Sfântulu<i> Sisoe cu soru-sa Mele<ntia>. Pentru coconi<i> cei mici de-i omorâra deavolul, aceasta să-i puie în leagăn, că nu să va apropiia*; ms. rom. 1166 (secolul al XVIII-lea – secolul al XIX-lea), f. 10–12^v: *Molifta Sfântului Sisoii de coconii cei omorâți dă diavolul, aceasta când să va apropiia diavolul de coconi*.

Încadrăm în acest tip și versiunea publicată de C. N. Mateescu, dintr-un manuscris al lui Isaia Ieromonahul, cu titlul *Această molitvă iaste a sfântului Sisoe pentru pruncii cei mici, cari îi omoară diavolul în leagăn și pre lângă mumele lor când dormia*, copiată în anul 1803²¹.

În comparație cu redacția scurtă (de tip A), se observă că această redacție (de tip C) prezintă o amplificare, concretizată prin adăugarea unor nuanțări ale episoadelor știute sau prin intercalarea unor episoade întregi.

Se menționează astfel faptul că Sfântului Sisoe luptă în țara aravitenilor alături de frații săi, Sidor și Teodor (numele acestora diferă puțin de la o variantă la alta). Un alt pasaj nou, în care se vorbește despre mila lui Dumnezeu, arătată celor credincioși, precedă mesajul îngerului pentru sfânt: „Iar Dumnezeu, Cea Ce are grija tuturor celora ce-l roagă pre Dânsul cu credință, văzându-o întru atâta nevoie dă diavolu, atuncea trimise Dumnezeu pre îngerul Său la Sfântul Sisoii, de-i grăi zicând...(urmează cuvintele îngerului)”²². Identificăm apoi episodului vânătorii, despre care se amintea, succint, în versiunea corespunzătoare tipului B. Aici aflăm cum a ieșit la vânătoare împăratul aravitenilor, împreună cu Sfântul Sisoe, cu frații lui și cu oaste multă, și cum o furtună mare, îngăduită de Dumnezeu, i-a risipit pe toți și l-a condus pe sfânt la chilia Melentiei. Tot în cadrul versiunilor de tip C remarcăm în trei dintre manuscrise (mss. rom. 1735, 3518, 1584), în dialogul sfântului cu salcia, o precizare în plus: „Și aflând pe cale o salcie, fiindcă omul nu era prin pustie, ci să rugă lui Dumnezeu ca, pre cine va întreba dă diavolu, orice va fi, să grăiască”²³. O secvență nouă față de textul de tip A este și întâlnirea sfântului cu un alt copac din categoria arborilor binecuvântați, paltinul, pe drumul de urmărire a duhului rău. La finalul unor versiuni ale tipului C (ms. rom. 1735, 1584) și în versiunea din ms. rom. 4862 (tipul F) jurământul diavolului conține unele precizări în legătură cu limitele spațiului protejat de cartea în care se va afla scrisă această întâmplare: „Iar diavolu să jură pre Dumnezeu Care au făcut ceriul și pământul, că unde să va afla cartea lui Sfeti Sisoii, nu mă voiu apropiia de casa

²¹ „Revista «Ion Creangă»”, an VIII, 1911, p. 194–197.

²² Ms. rom. 1735, f. 19^v.

²³ Ms. rom. 1735, f. 21^{r-v}.

aceia de 90²⁴ mile de loc, nici de copii lor, nici de dobitoacele lor, nici de moșiile lor²⁵. În celelalte versiuni ale tipului C, duhul necurat promite, la modul general, păstrarea distanței față de oamenii sfântului²⁶.

Un caz aparte în seria manuscriselor aparținând tipului C este ms. rom. 1151, care se remarcă prin adăugarea de către copist, în încheierea textului, a unui blestem atribuit Sfântului Sisoie, într-o variantă prelucrată, mai concisă, dar în felul altora studiate în continuare: „Molitva Sfântului Sisoie. Doamne, Doamne, Dumnezeule Hristoase, ucigă-te sfânta și preaputernica Cruce care s-au răstignit Hristos, Fiiul lui Dumnezeu, Cel Adevărat și te blestem cu înfricoșatul și preaslăvitul nume al Sfintei Troiți Celei <de> o ființă, pre tine, diavole, și să te ucigă sfânta și creștinească și apostolească biserică și trei sute și șaiszeci de Sfinți Părinți de la Sfântul Săbor²⁷ al Nichii... să rămâie curat și luminat, cu roa Duhului Sfânt, ca în zioa care l-au născut maica sa și să fie cu ajutoriul Preasfintei și de Viața Făcătoarei Troiți, în vecii vecilor. Amin!”²⁸.

Diferențe mai puțin semnificative se observă între celelalte variante ale tipului C, în general, la începutul sau la sfârșitul textelor, unde există sau nu indicații de folosire ale legendei, devenită molitvă. Iată o astfel de prescripție: „O, creștine, să știi pentru această <molitvă>²⁹ a lui sfântul Sisoie, având în casa ta, să pui în leagăn la pruncii cei mici, ca să nu <s>ă³⁰ apropiie diavolu”³¹.

Continuăm prezentarea tipurilor redacției amplificate precizând că vom considera versiunile aparținând tipurilor D, E și F concretizări atipice în raport cu versiunile tipului C, pe care îl urmează, în linii generale, ca structură.

Tipul D este ilustrat de legenda din ms. rom. B.A.R. 3319 (f. 154–157^v), scris de Manolachi Potlog (!)³² și datat 23 mai 1806³³. Textul poartă titlul *Viața Sfântului Sisoie care să cetești la copiii cei mici, sau să o ții în leagăn, că nu să va apropiia diavolul nici cu o răutate de dânsul*;

Schimbările sunt, în principiu, următoarele: în primul rând, numele sfântului devine Sisoie sau Sisoie. În al doilea rând, copistul textului, având cunoștință de legenda *Avestița-Sisoie*, a reținut ideea demonului feminin, care are multe nume și care poate lua multe înfățișări, și a introdus acest amănunt descriptiv în mesajul

²⁴ Majoritatea manuscriselor menționează cifra 7.

²⁵ Ms. rom. 1735, 23^v.

²⁶ V. mss. rom. 1584 (305 f. r^v), 3518 (f. 5), 4862 (f. 140^v) pentru locurile paralele.

²⁷ Trimiterea se face, probabil, la Sinodul al șaptelea de la Niceea, la care au participat 367 de Sfinți Părinți.

²⁸ Ms. rom. 1151, f. 53.

²⁹ Scris: ml oști bș.

³⁰ Scris: bș.

³¹ Ms. rom. 1735, f. 23^v.

³² Însemnare de pe fila 154, ms. rom. 3319.

îngerului către sfânt: „Sfinte Sisoe, să te duci cu frica lui Dumnezeu să uci<zi> pre diiavolul Avestiții, aripa sătani, având numi multe și uniori să faci ogar, altiori câini, și mătă, <și> muscă, și într-alti multi chipuri”³⁴.

În al treilea rând, identificăm un alt blestem, apropiat ca structură de prima parte a textului slavon din secolul al XIV-lea, pomenit mai sus, și pe care îl regăsim, prescurtat, rostit de Arhanghelul Mihail, în unele variante ale legendei *Avestița*³⁵. Blestemul este proferat aici de Sfântul Sisoe, după ce a prins pe diavol, pentru a fi păzite, o dată în plus, casa și leagănul acelei case: „Atunce Sfântul Sisoii să rugă lui Dumnezeu și zisă: «Mărire Dumnezeului nostru și ne dă puteri spre duhurile celi necurati robul tău Sisoii, cu numile Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh, să blastăm pre diiavolu. Doamni miluiaști, amin!» Și începu a-l blăstima: «Blăstămu-te pre tine, diiavoli, cu toată săminție ta, ca să nu te mai amestici întru săminție omenească, să nu mai mergi la robii lui Dumnezeu, că esti ocolită casa lui cu cinstita Cruci. Blăstămu-te pre tini, diiavoli, cu numele Domnului nostru Isus Hristos și cu Precurata Maică și purure Fecioară Mariia, Cie Ci au născut fără dureri pre Fii<u>l lui Dumnezeu cu trupul. Blăstămu-te pre tini, proclėti diiavoli, cu Sfântul Ioan Botezătorul. Blăstămu-te pre tini, diiavoli, cu cei 12 Apostoli și cu

³³ Însemnare de pe fila 157^v, ms. rom. 3319.

³⁴ Ms. rom. 3319, f. 154^v.

³⁵ Lazăr. I. Ciomu, *art. cit.*, p. 212–213 (traducerea textului slavon): „Rugăciunea lui Hristos pentru alungarea diavolului. În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh. «Te blestem, diavole, cu strașnicul nume al Domnului nostru Isus Hristos. Te blestem, diavole, cu Sfânta Maria, Sfânta Născătoare de Dumnezeu și cu toți sfinții. Te blestem, diavole, cu Sfântul Ioan Botezătorul. Te blestem, diavole, cu Păzitorul Mihail și cu Sfinții Gavril și Oril și Rafail și cu toate Sfintele Puteri Cerești care slujesc tronului lui Dumnezeu. Te blestem, diavole, cu Sfinții Apostoli Petru și Pavel. Te blestem, diavole, cu toți sfinții de sus, Zaharia și Samoil. Te blestem, diavole, cu Sfinții Mucenici Dimitrie și Gheorghie și cu Sfinții Ierarhi Ioan Gură de Aur și cu Vasilie și cu Grigorie. Te blestem, diavole, cu Părintele Nicolae și cu Sfinții Sisinie și Sinodor. Te blestem, diavole, cu Sfântul de viață Dătător Hristos, Care este alungătorul demonilor și tuturor duhurilor necurate. Să n-ai putere de azi înainte asupra robului lui Dumnezeu Gheorghie Bratulea. În numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh și acum! Te blestem, diavole, cu Atotțiitorul Dumnezeu Cel Viu. Suflete necurat, teme-te de numele Sfântului. Te blestem, diavole, cu Cel Care a făcut cerul și pământul și marea și toate cele dinăuntru. Te blestem, diavole, cu Cel Care a dat suflet viețuitoarelor...cu mare frică se închină Lui toată făptura. Te blestem, diavole, cu Cel Care a trimis foc din ceruri. Te blestem, diavole, în munte și cu Cel Care a predicat poporului lui Moise, cu Cel Care s-a arătat în mărcine. Te blestem, diavole, cu Cel Care a ucis căpetenia egipteană și cu Cel Care a dat lor apă dulce din piatră. Te blestem, diavole, cu Cel Care a spus: «Nu este cerul tronul, iar pământul temelul picioarelor Mele?» Te blestem, diavole, cu marele nume al lui Hristos Dumnezeu Savaot. Te blestem, diavole, cu Cel Care a mers pe mare și cu Cel Care a liniștit valurile ei. Te blestem, diavole, cu Cel Care a înviat pe Lazăr din morți <cel> de o zi. Te blestem, diavole, cu Cel Care a poruncit mării să-și usuce izvoarele sale și pământului să stea în fața lui Dumnezeu Cel Viu la judecată. Te blestem, diavole, cu Cel Care, venind pe pământ din ceruri cu glas de trâmbiță și cu foc, din care cauză cerurile se cutremură și stelele cad. Te blestem, diavole, cu Cel Care stă pe scaun cu slavă, în fața Lui <o> apă de foc curge și stau mulțime și mulțime de îngeri, arhangheli, heruvimi și serafimi, ridicând osanale și cântând: «Sfânt, sfânt, sfânt»”.

patru evangheliști, Matei, Marcu, Luca, Ioan Bogoslov. Blăstămu-te pre tîni, diiavoli, cu sfântul proroc Zaharia și cu sfântul proroc Iliia, care umblă cu căruța de foc prin noori. Blăstămu-te pre tîni, proclēti diiavoli, cu Sfinții Mucenici Gheorghi, Dumitru, Ștefan, Teodor, Procopii, Mercurii, Pandleimon. Blăstămu-te pre tîni, proclēti diiavoli, cu trii sfinți arhieriei, Vasile cel Mari, Grigori Bogoslov, și Ioan Zlataust. Blăstămu-te pre tîni, diiavoli, cu Sfântul Neculai, făcătorul de minuni, și Spiridon și alți sfinți arhieriei. Blăstămu-te pre tîni, diiavoli, cu trii veteji, Sisoia, Minodor, Teodor. Blăstămu-te pre tîni, proclēti diiavoli, cu naltul Ierusalimului. Blăstămu-te pre tîni, proclēti diiavoli, cu frica casilor lui David, unde să va judeca toate sufletele, acolo focul ti va dogori. Blăstămu-te, proclēti diiavoli, cu toate sfintele muieri, Tecla, întâia muceniță, și cu celelalti, care să roagă lui Dumnezău pentru toată lume. Blăstămu-te pre tîni, proclēti diiavoli, cu soarile și cu luna ci umblă pre lângă scaunul lui Dumnezău și pre norod luminează și încălzăști. Blăstămu-te pre tîni, diiavoli, cu sfânta Zvitionia și cuconii ei ce-i aduci pargă lui Dumnezău, iar Domnul să bucura. Blăstămu-te pre tîni, proclēti diiavoli, cu cinstita Cruci, cu Precurata Învieri și de Viiată Făcătoari Troiți. Necurate, să nu mergi la robul lui Dumnezău cutare, nici la toți căți să vor afla în casi. Cred în numile Tatălui și al Fii<u>lui și al Sfântului Duh. Amin! Să ieși³⁶ diiavoli, iată înșirul îmi este întrū agiutori, de acum și până în veci. Du-te de la mini și de la casa aceasta. Eu laud pre Dumnezău Tatăl, Fiiul, Sfântul Duh. Amin!»³⁷.

Este interesant de observat, pentru a dovedi că blestemul este unul „apocrif”, că Sfântul Sisoie menționează, la un moment dat, propriul nume, alături de cel al fraților săi, ca și cum s-ar invoca pe sine însuși în calitate de izgonitor al dracilor.

Tipul E este reprezentat de textul din ms. rom. B.A.R. 4862, care datează din perioada 1821–1829 și care prezintă pe filele 138^v–140^v <Legenda sfântului Sisoie>.

Din seria manuscriselor studiate, acesta se apropie cel mai mult de versiunea tipărită a *Legendei Sfântului Sisoie*, care începe să circule în tiraje mari (aproximativ 10 000 de exemplare) de pe la 1860–1870 la Iași și apoi la București, și pe care B. P. Hasdeu o publica, comparativ, în paralel cu textul corespunzător din *Codex Sturdzanus*, în vol. al II-lea din *Cuvente den bătrâni*, într-o variantă din 1878.

Asemănările cu textul tipărit, care înseamnă tot atâtea diferențe față de versiunile manuscrise ale tipului C, vizează mai ales prima parte a legendei: se renunță aici la începutul obișnuit al textului, omițându-se precizarea faptelor de vitejie ale Sfântului Sisoie, episodul răpirii copiilor, al retragerii Melentiei la

³⁶ Scris în continuare te

³⁷ Ms. rom. 3319, f. 156–157^v.

marginea mării, într-o chilie de plumb, și al întâmpinării îngerului trimis de Dumnezeu. În schimb, partea care urmează din legendă, este remodelată, cel puțin în versiunea din manuscris, dând impresia unui început de basm: „În vremea aceea era un împărat de mare credință și foarte înțelept și blajin la minte era. Și întru una din zile s-au întâmplat de au ieșit la vânătoare dinpreună și cu Sfântul Sisoe și cu oaste multă care-i luase împăratul”³⁸.

Lipsind așadar începutul, numele surorii sfântului, care constituia un amănunt important, nu este nici el menționat, fiind introdus ulterior, printr-o scurtă precizare: „Iară Sfântul Sisoe fu dus, cu voia lui Dumnezeu, tocmai la chiliia soru-sii, anume Melintia...”³⁹

Locuri comune cu textul tipărit mai târziu și diferite de tipul C al legendei întâlnim și în pasajul: „Și zicea diiavolul Sfântului Sisoe: «Ce mă bați și ce ai cu mine?»”⁴⁰ sau în episodul pedepsirii duhului necurat: „Iar sfântul tot nu-l lăsa, ci l-au apucat de grumaji cu cârligul și l-au scos afară la loc larg și l-au apucat de nări și tot îl bătea și-l căznea și-i zicea: «Să te duci diiavole, proclate, în munca de veci și în pustiitate, unde-ți este ție dat.» Și i-au tăiat creștetul capului cu părul tot și i-au spintecat pieptul de la grumazi până la buric. Și atunci l-au aruncat în mare”⁴¹.

Alte mențiuni ale textului sunt datorate probabil copistului: „Și foarte se bucură soru-sa Melintia de venirea frate-său”⁴². În locurile paralele ale celorlalte manuscrise nu există nicio precizare de acest fel.

Legenda Sfântului Sisoe este urmată în manuscris la filele 140^v–142^v de legenda *Avestița-Sisoe*. La sfârșit, sugerând legătura între texte, copistul a așezat o rugăciune cu elemente de psalm, care se referă la alungarea vrășmașului: „Psalm 67. Să se scoale Dumnezeu și să se răsească vrășmașii Lui și să fugă de la fața Lui cei ce-L urăsc pre Dânsul. Precum să stinge fumul, să se stingă, cum să topească ceara de fața focului, așa să piară dracii de la fața celor ce iubesc pre Dumnezeu. Și să se însemneaze cu semnul Crucii zicând: «Bucură-te, prea cinstită Crucea Domnului nostru Isus Hristos, că prin tine s-au călcat puterea iadului și te-au dăruit pre tine tare armă noao asupra diiavolului. Prin tine s-au prădat iadul, au căzut moartea, s-au rușinat dracii. Și acum și eu păcătosul ție mă închin, Crucea Domnului, pre tine te slăvesc, ție mă cuceresc, rugându-mă să delungi de la mine toată puterea vrășmașului, cu puterea ta. Pentru rugăciunile Maicii Domnului și ale Sfinților Îngeri și ale tuturor sfinților. Amin!»”⁴³.

³⁸ Ms. rom. 4862, f. 138^v. Pentru confruntarea cu textul tipărit a se consulta B. P. Hasdeu, *op. cit.*, p. 217–222.

³⁹ *Ibidem*, f. 138^v. Am mai înregistrat omisiuni de început ale numelui și reveniri în ms. rom. 1194, 1584, 1735, 2226, 4767, versiuni aparținând tipului C.

⁴⁰ *Ibidem*, f. 139^v.

⁴¹ *Ibidem*, f. 140.

⁴² *Ibidem*, f. 139.

⁴³ Ms. rom. 4862, f. 141^v–142.

Tipul F se păstrează într-o singură versiune, din ms. rom. 5035, care cuprinde texte cu o largă răspândire în timp (începutul secolului al XVIII-lea – mijlocul secolului al XIX-lea). <Legenda Sfântului Sisoie>, căreia îi lipsește sfârșitul, acoperă filele 16–17^v.

Ceea ce particularizează acest tip este întrepătrunderea, nu foarte firească din punct de vedere logic, a celor două legende, *Sfântul Sisoie* (tipul C) și *Avestița, aripa satanei*, concretizată într-o trecere destul de bruscă de la un text la celălalt, fără nicio atenționare. În fapt, nu avem decât un început de *Avestiță*, abandonat neașteptat în favoarea *Legendei Sfântului Sisoie*. Vom cita aici, *in extenso*, bucata de text respectivă, reprezentativă pentru începutul variantei *Avestița-Sisoie* (prezentă în manuscrisele românești menționate în nota 1): „În numele lui Isus Hristos. Pogorându-se Sfântul Sisoie din muntele Eleonului, întâmpinat-a Arhanghel Mihail pre Avestița, aripa satanii, și foarte era groaznic, căruia îi era părul capului până la călcâie, și căutătura groaznic, cu linba de un cot scoasă afară, și bătaie de foc ișa din ochi<i>i ei. Și dacă o întâ<m>pină, îi zise: «Stăi, duh necurat, cu frica lui Dumnezeu, să-m spui unde mergi.» Ia, cu frică și cu groază mare stătu și spuse zicând: «Eu sânt Avestița, aripa satani<i>, și mă duc, că am auzit de o Fecioară cu nume Mariia, a lui Ioachim și Ani<i>, că să să nască prunc, ci mă duc <cu> ale mele mari diiavolești meșteșuguri celora ce cu dreptate îl roagă»⁴⁴.

Și acum, trecerea neașteptată la cealaltă legendă: „Văzând pre dânsa într-atâtă nevoi de diiavolu, atuncea mână Dumnezeu la frații ei unde era, de grăi lui Sfântul Sisoie zicând: «Sisoie, robul lui Dumnezeu, să te scoli să ucizi pre diiavolu, care au înghițit coconi<i> sori-tii »⁴⁵.

De menționat aici și două modificări, prima, o adăugire, a doua, o neglijență de copiere a textului. Blestemarea salciei de către sfânt conține o mențiune în plus: „Ce vei înflori, să nu legi, *nici de foc să nu fii bună*”⁴⁶. Apoi, numărul coconilor vărsați înapoi de diavol, este 7 și nu 6, precum în celelalte manuscrise: „Atunci diiavol să îngrozi și borî 7 coconi ai soră-si<i>, vii, nevătămați”⁴⁷.

Concluzii. În stadiul actual al cercetării, când cunoaștem numai originalul slavon al tipului A, nu ne putem pronunța asupra naturii modificărilor suferite de versiunile analizate, care anume dintre acestea își află sursa în originalele străine și care pot fi puse în seama copiștilor români.

Altfel, se poate constata ponderea avută de redacția amplificată (tipurile C, D, E, F) și, în cadrul acestei redacții, circulația net superioară a tipului C, care, surprinzător, nu s-a impus și ca model pentru varianta tipărită a legendei (ce urmează tipul E).

⁴⁴ Ms. rom. 5035, f. 16.

⁴⁵ *Idem.*

⁴⁶ Ms. rom. 5035, f. 17.

⁴⁷ Ms. rom. 5035, f. 17^v.

Unele dintre tipuri (B, C – ms. rom. 1151 –, D, E) prezintă, față de tipul A, la care ne-am raportat, intercalări suplimentare ale unor rugăciuni și blesteme, existente și în texte slavone de aceeași factură, mult mai vechi⁴⁸.

Contaminarea între *Legenda Sfântului Sisinie* și *Avestița, aripa satanii*, a dat naștere unei versiuni (tipul F), alta decât *Avestița-Sisoe*, în care cele două legende coexistă, dând impresia uneia singure, chiar dacă nu se realizează o fuziune și la nivel logic.

Redacției scurte, reprezentate de tipul A (ms. rom. 447), i-am subordonat și tipul B (ms. rom. 5492), care, în ciuda depărtării în timp și a influențelor redacției amplificate, prezintă asemănări inedite cu cel mai vechi text românesc cunoscut al *Legendei Sfântului Sisinie*.

La fel ca în cazul altor apocrife religioase, precum *Legenda Duminicii*⁴⁹, *Apocalipsul Maicii Domnului*, *Cele 72 de nume ale lui Hristos*, *Cele 72 de nume ale Precistei*, și *Legenda Sfântului Sisinie*, asimilată unui text magic, s-a transformat în amuletă⁵⁰. Chiar dacă legenda nu conține indicații asupra obligațiilor de a o răspândi și nici nu promite explicit recompense copistului, a fost suficientă, poate, pentru larga ei difuzare, punerea în legătură a acesteia cu legenda *Avestiței*, unde se pomenesc cele 19 nume ale duhului rău, ca să fie păzite lehuzele și nou-născuții, sau confuzia Sfântului Sisinie cu Sfântul Sisoe cel Mare, care era și el, am văzut, acoperitor împotriva duhurilor necurate.

SAINT SISINIE'S LEGEND. ROMANIAN VARIANTS.

(Abstract)

The present paper deals with classifying and describing Romanian apocryphal texts concerned with *Saint Sisinie's Legend*, of the repository of manuscripts which belongs to the Library of the Romanian Academy, or published in specialized journals. The analysis has revealed the presence of two variants of text differentiated according to their length as well as to certain lexical elements: on the one hand, a short, older and less represented variant of Slavonic origin and on the other hand, an amplified, newer and better exemplified variant coming to the Romanian territory, most probably, by the same path. Each of the two **variants** has been structured in several **types** of legend which in turn have included several **versions**. As a method of analysis, we have always referred to the oldest Romanian version of the legend (1590-1602), included in *Codex Sturdzanus* miscellany (ms. rom. B. A. R. 447), whose Slavonic original is followed by the Romanian translation and which belongs to the short variant. At the current stage of research, when we know only this original, we cannot give our opinion on the sort of changes suffered by the analysed versions, which of these originate in the foreign originals and which can be attributed to the Romanian clerks.

⁴⁸ Supra: notele 15 și 30.

⁴⁹ V. *Legenda Duminicii*, ediție Emanuela Timotin, București, 2005, p. 263–266.

⁵⁰ Nicolae Cartoian, *op. cit.*, vol. I, p. 151–153; vol. II, p. 102–103.

Only one text of the other texts analysed, the one present in ms. rom. B. A. R. 5492, could be considered as originating in this version and consequently included within the short variant despite the different contaminations suffered in time with the amplified variant. On the other hand, the analysis has proven that not the manuscript type of legend which had the largest circulation imposed itself for the edited version, but that type which was first found by the respective clerk. Then, because of some common characteristics, *Saint Sisinie's Legend*, was perceived together with a different legend, *Avestita, the Satan's Wing*, as a whole giving birth to a contaminated type of legend, in which both legends coexist, although there is no logical relation between them.

*Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Al. Rosetti”
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13*